

RINDI

TIDSKRIFT FÖR
GOTLÄNSK BOTANIK

ÅRG. 3. 1983. NR. 1.

RINDI

TIDSKRIFT FÖR
GOTLÄNSK BOTANIK Årg. 3. 1983. Nr 1.

Utgiven av Gotlands Botaniska Förening.

Redaktion: Torgny Rosvall
Bengt Larsson

Tidskriften erhålles antingen genom medlemsskap i GBF (25 kr/år)
eller genom prenumeration (25 kr/år). Föreningens postgiro är
68 36 66 - 2.

GOTLANDS BOTANISKA FÖRENING

är en sammanslutning av botaniskt intresserade personer. Föreningens
ändamål är:

att utgöra forum för utbyte av erfarenheter och ökande av kunskaper
inom botanikens olika grenar.

att utforska Gotlands flora.

att verka för skydd och vård av floran.

Sitt ändamål söker föreningen förverkliga bl.a. genom sammankomster,
kurser och exkursioner.

STYRELSE:

Ordförande	Torgny Rosvall Bergmangatan 6	Tfn 0498/117 77 621 46 Visby
Vice ordförande	Bo Hammar Line gård, Hörsne	Tfn 0498/371 12 620 24 Dalhem
Sekreterare	Ingrid Engquist Niome, Stenkyrka	Tfn 0498/720 88 620 33 Tingstäde
Kassör	Bengt Larsson Lummelundsväg P1 4875	Tfn 0498/782 18 621 41 Visby
Övrig ledamot	Alf Larsson Lothargatan 22	Tfn 0498/794 55 621 58 Visby
Suppleanter	Tord Porsne Jungmansgatan 328	Tfn 0498/117 04 621 52 Visby
	Bertil Lindén Bremergränd 4	Tfn 0498/108 34 621 56 Visby

Adressändringar anmäles till kassören.

Omslagsbild: Stor skogslilja, *Cephalanthera damasonium*, Klinteberget, 1982.

Blyertsteckning av Staffan Rosvall.

Gustaf Larsson. Hedersmedlem i Gotl. Bot. Förening. 90 år 5 mars 1983.

Foto: T. Rosvall

BOTANISTEN GUSTAF LARSSON

Torgny Rosvall

Gustaf Larssons geniala sätt att använda naturen och växterna i sin diktning visar inte bara på ett stort och levande intresse för vår särpräglade flora, utan också på en kunnighet i botanik, som mycket få människor utanför fackbotanisternas krets besitter.

För att få samtala med Gustaf en stund om hans botaniska intressen och om botanister han mött besökte jag och Staffan Rosvall honom ute vid hans hem vid Fjäle i Anga en vacker sensommar dag 1982, då hösten redan så smått börjat sin färgläggning av naturen i gula, röda och bruna nyanser.

Gustaf mötte oss på trappan, fortfarande rak i ryggen och med spänst i gången trots sina snart 90 år. Tankens spänst är det heller inget fel på. Han minns och kan med inlevelse berätta om vad han hört och upplevt sedan sin tidigare barndom.

Vårt samtal kom att röra sig om mångahanda ting. Det är en bredd på Gustaf Larssons kunnighet och intressen, som är mycket imponerande. Det har under årens lopp också skrivits en hel del om hans verksamhet som skald, författare, hembygdsforskare, fotograf. Självt har han i några verk skrivit en del om sitt växtintresse och om botaniska fynd som han gjort. Vi ville nu gärna få veta mera om Gustaf och botaniken. Det är en sida av hans liv, som nog inte fått den uppmärksamhet, som den förtjänar. Det här är ett försök att avhjälpa åtminstone en del av den bristen.

Gustaf är en gudabenådad berättare. Jag har därför, utan att göra anspråk på att ordgrannt kunna återge allt med hans egna ord, ändå försökt att låta honom själv berätta.

Hur blev Du egentligen intresserad av botanik? Var det någon av Dina förfäder som var särskilt intresserad av växter, undrar jag till en början. Gustaf funderar en liten stund. Så börjar han berätta:

'Jag har väl egentligen alltid varit intresserad, men det var nog min farmor som gav mig de första impulserna när jag var liten. Hon hade en kryddgård med många olika kryddväxter, och dit fick jag ofta följa med henne. Där fanns 'arutar', hennes namn på åbrodd, lavendel, 'Rigumbalsar', som är släkt med renfana, också kallad 'svensk salvia', stormhatt och mycket annat. Hon hade också dubbla ranunkler, som hon kallade 'guldsnappar' eller 'prinsens snappar'.

Jag kan inte minnas att de äldre karlarna här i trakten var så intresserade. Det var mest kvinnfolken som tog sig tid att ordna med blommor och kryddväxter. De hade på sin lott att ta med 'kryddeskvarar' till kyrkan. Min far, som också har betytt mycket för mitt naturintresse, var nog ett undantag. Han gick i skola i Hörsne. Där hade de en lärare som hette H.F. Ahlvegren. Han var mycket naturintresserad och tog med skolbarnen ut i naturen; de lärde sig känna igen växter och samlade fågelägg. Far blev intresserad då. Jag minns att han hade en samling ägg från ett 70-tal olika fågelarter. Det var nära till Linamyrs och dess fågelliv. Flera av de arter som är representerade i äggsamlingen är borta ur Gotlands fågelfauna för längesen. På den tiden var det ingen som tänkte på att sådant äggsamlade kunde skada fågellivet. Far samlade allt möjligt annat också redan från barndomen. Han har betytt mycket för mitt samlarintresse.

Böcker blev jag tidigt intresserad av. Jag lärde mig läsa redan när jag var sex år; min fars gamla 'Folkskolans Läsebok' var den första bok jag läste. Det fanns ett litet sockenbibliotek i Norrlanda. Det var ett skåp i skolan där läraren förvarade läseböckerna. På hyllan högst upp fanns de böcker som utgjorde hela sockenbiblioteket, och som man fick låna hem. Det var skolläraren E.A. Östman, som hade ordnat med det. Där fanns C.J. Bergmans 'Gotländska Skildringar och Minnen'; det var den första gotlandsboken som jag lånade hem. Snöbohms 'Gotlands land och folk' tyckte jag inte så bra om; den var rätt svårläst, minns jag. Så fanns förstås Säves 'Åkerns sagor' och 'Havet och Fiskarens sagor'. Jag minns också en bok om den grekiska gudasagan, 'Olympen' hette den; jag läste den flera gånger. Någon flora minns jag inte att det fanns.

Far blev byggnadssnickare och från 1896 reste han nästan varje år till Stockholm och arbetade på byggen där. 1910, 1911 och 1912 var jag med och arbetade där också. Vi hade vårt logi på Prästgårdsgatan på Söder och på lördagarna och söndagarna brukade vi åka in till stan. Jag gick väl mest på Skansen, men också på något museum ibland. Historiska museet var intressant att besöka. Riksmuseet fanns ju inte då ännu; där har jag varit flera gånger senare. Jag gick då ofta också till Bergianska trädgården.

Mitt bokintresse gjorde att jag kom att gå till Björk och Börjessons antikvariat. Där fick jag tag i Karl Johanssons flora; bara den del som innehöll växtförteckningen med lokalangivelser. Jag blev väldigt intresserad när jag läste i den. Det fanns många noteringar från mina hemtrakter: Linamyra, Trullhalsar, Hammarsstranden. När jag kom hem började jag samla och pressa växter.

Jag fick också låna ett gammalt herbarium. Det var en yngling vid Liste i Norrlanda, som hade samlat och pressat en del växter under åren 1884-85. Han hette Alfred Larsson, men tog sig sedan namnet Lisell. Han läste till skollärare på seminarium på fastlandet, men just när han blev färdig dog han i lungsot. Herbariet stod i bokhyllan i hans rum vid Liste. Det var rätt omfattande och innehöll ca 700 växter. En del var fastlandsväxter, som han bytt sig till. Det var vanligt på den tiden.

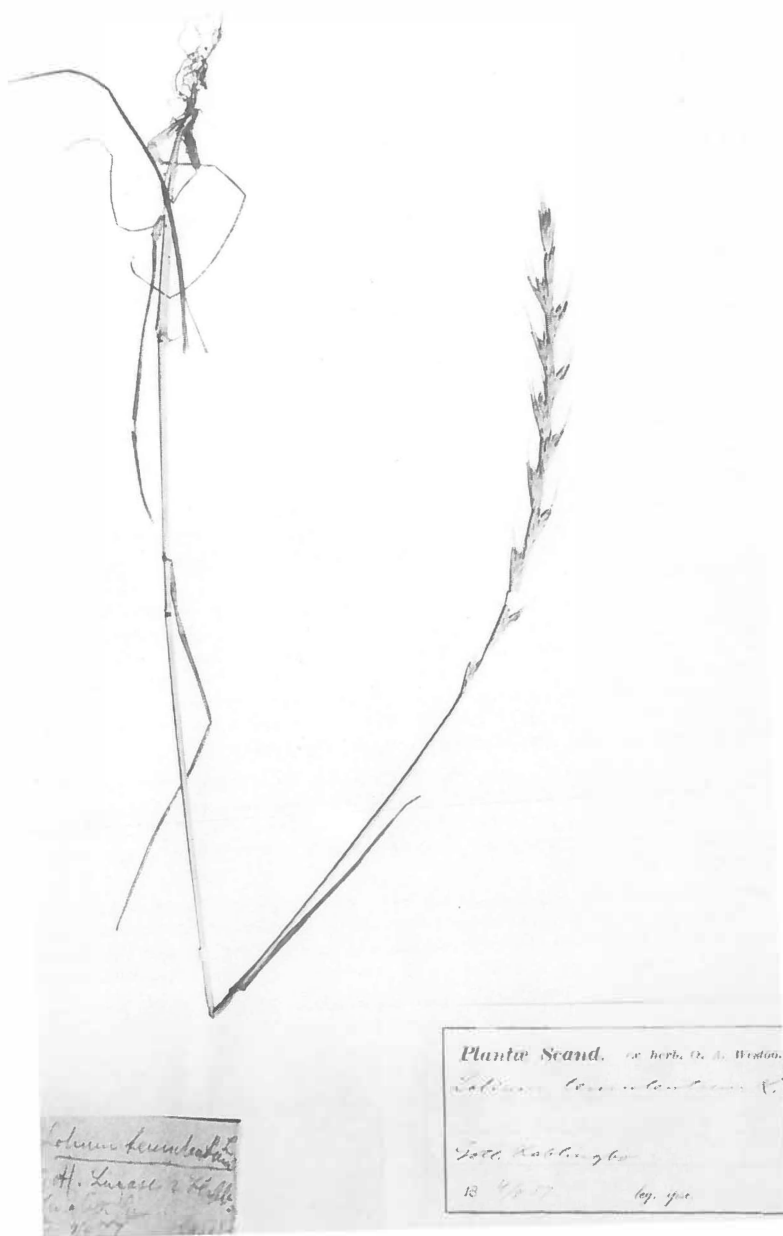
En brorson till Alfred Lisell, Henry Larsson, övertog gården, och det var av honom jag fick låna herbariet. Jag ville köpa det, men Larsson ville inte sälja. Jag fick i alla fall ha det rätt länge till låns. Där fanns många arter bl a från Hammars i Norrlanda och från Linamyra, som jag då lärde mig att känna igen.

När Henry Larsson dog såldes gården till en systerson, Valter Norrby. Det blev ingen auktion, så jag frågade Norrby om herbariet. Det var ingen som hade sett det. Men efter en tid ringde han och berättade att det återfunnits uppe på vinden, på stenmuren vid takfoten, och då fick jag överta det.

Arken var avnagda av råttor ett par centimeter på alla sidor, men växterna var oskadade, så jag tog ut herbariet i snickarboden och klippte bort det skadade på alla 700 arken. Nu finns herbariet tillsammans med mitt eget, som innehåller ungefär 800 växter, i Norrlanda fornstuga.

Jag var bäst i farten med växtsamlandet från 1910 och fram på 1930-40-talet. Det var tack vare att jag fick tag i Johanssons flora där uppe på antikvariatet i Stockholm, som jag fick en sådan vurm för växter. Den florran är nog den bok som gett mig mest glädje i livet!.

Men hur hann Du med att samla växter under den här tiden, då Du också arbetade som snickare och också hade börjat skriva på allvar?, frågar jag.

Dårrepe (Kånnskädu), *Lolium temulentum*. Herbarieexemplar.

Gotlands Naturmuseum, Stora Herbariet. Foto: T. Rosvall.

"Jag arbetade som byggnadssnickare från 1909 till 1956, så det var mest söndagarna som stod till buds. Det blev långa cykelturer. Ofta cyklade jag till Dune station och tog tåget. Det var bekvämt. Man kunde till exempel fara med tåget på morgonen till Burgsvik och cykla ut till Hoburgen och ändå hinna med tåget hem på kvällen. Det var mycket bättre kommunikationer på den tiden än nu, tycker jag. Ibland åkte man förgäves förstås. Jag minns att jag åkte till Sproge för att leta efter kambräken. Johansson hade angivit att den skulle finnas på en lokal där. Men den gången fick jag återvända med oförrättat ärende."

Men Du åkte väl inte förgäves så ofta. En hel del fina fynd gjorde Du väl också på de här utflykterna. Kan Du berätta om Ditt roligaste fynd?

"Jo", säger Gustaf. "Det var nog när jag hittade 'kännskädu', *Lolium temulentum*. Den heter därrepe på svenska. Det hände på följande sätt: Jag var 1916 som ung intresserad åhörare med på en hembygdskurs, som anordnades i Hemse. Det var Gotlands Nation i Uppsala som anordnade kursen. Jag vill minnas att det var sedermera prosten i Klinte, Gustaf Sjöberg, som var kurator då, som stod i spetsen för kursen; i alla fall var han en av styresmännen där, för han hade ett sådant där blågult band på sig. Det var många förnämliga föredragshållare som medverkade: Johnny Roosval, Nils Lithberg, Henrik Munthe, August Fredin och den av alla gotlänningar välkända lektorn Mattias Klintberg, Masse kallad."

Klintberg, som bland allt annat också var en duktig botanist, talade om gotländska växtnamn och hade sitt herbarium bredvid sig på talarstolen. Han visade upp den ena växten efter den andra och talade om vad de hette på gotländska, svenska och latin. Först på gotländska; jag kommer ihåg att det fanns en liten etikett nere i högra hörnet på herbariearken och där stod först det gotländska namnet, sedan det svenska och längst ner det latinska. Bl a visade han upp *Lolium linicolum* (remotum), linrepe, som på gotländska heter 'leinskädu'. Han nämnde då också att det fanns en närstående art, 'kännskädu', som han tyvärr inte hade i sitt herbarium. Den ansågs redan då vara på utdöende.

Väl hemkommen kunde jag i Johanssons flora ta reda på var den skulle finnas. Det var bl a på Fårö vid Sudergårda och Holmudden.

Några år senare cyklade jag och min bror John - som inte var så intresserad av växter, men ett bra sällskap på cykelturer - till Fårö. Huvudattraktionen var väl att besöka fyren vid Holmudden. Det var på den tiden man fick gå upp i den och titta på utsikten. Året var 1919. Vi hann ju inte cykla fram och tillbaka på dagen, så jag minns att vi bodde på natten i ett gästgiveri vid Lauters. När vi cyklade runt på Fårö passerade vi Sudergårda, som trots namnet ligger på norra Fårö vid Ajkes träsk. Jag fick då för mig att jag skulle göra ett försök att få se 'kännskädu'. John stannade uppe vid landsvägen, medan jag gick ner i kviorna mot Sudergårda. Jag kom fram till en kornåker och hittade med en gång det sällsynta ogräset. Det var nog det allra roligaste fynd jag gjort."

Vi samtalar en stund om 'kännskädu', som Linné hade sett i Gothem och Rone, och som han från besöket i Gothem beskriver så här:

"Schiäde (*Lolium spicis aristatis*, radice annua) växte här mycket och på många ställen ibland Kornet, men ej bland Rogen. De som drucko af öhl, brygdt av skiedblandat Korn blefvo lik som fånuge och nästan blinda. Bönderna trodde på egen räkning, at om de med detta öhl smorde sig om Armliderna och Fingrarna skulle de vara härifrån praeserverade."

Från besöket i Rone skriver Linné så här:

"Skiäde (Lolium verum) växte mycket i kornåkrarna; alla stämde här enhälligt in, at öhl, af Skiäde-blandat korn, giör gästerna mer yra och galna, men det besynnerligt var under sielfva ruset aldeles blinda".

(Citaten hämtade ur en 1890 av Gotlands Allehanda utgiven upplaga av den gotländska resan).

Gustaf tycker att det är något underligt att knappast någon efter Linné omnämner Lolium temulentum som ett farligt ogräs i kornet. Giftet finns i en nästan alltid förekommande rostsvamp i axet. Det gick inte att rensa bort Lolium-fröet med de metoder som stod till buds förr i tiden. Giftet orsakade blindhet, dövhet, yrsel och ibland ett narkotiskt rus, precis som Linné skriver. Eftersom kornet i stor utsträckning användes till malt till den hembryggda drickan, borde man under 1800-talet ha uppmärksammat riskerna, men Gustaf har inte funnit några belägg för det. Förmodligen var "känn-skädu" redan då ytterst sällsynt. I sin bok "Anteckningar III" 1976, har Gustaf under rubriken "Lolium" utförligare behandlat ämnet.

Gustaf berättar vidare att han och John efter hemkomsten från Fårö gav sig iväg till stan med den nyfunna rariteten i bagaget. De gick upp till Klintberg och visade upp sitt fynd. Masse ropande till någon i rummet intill: "De jår kalar sum kummar me kännskädu", och sedan vänd till Gustaf och John, liksom förklarande: "Vör talar flatt". Och så gav han upp sitt bullrande skratt. Masse hade för vana att alltid skratta våldsamt när han hade sagt något roligt. Gustaf kommer ihåg att han hade skrattat så där under föredraget i Hemse, när han hade berättat att det gotländska namnet på humleblomster och fältsippa var "kattballar".

Masse Klintbergs ungdomshobby hade varit att samla fossil. Han engagerade varenda "sork" i Lau, där han bodde på somrarna, att "pluckä stain". En av de där pojkarna skrev sedermera en rolig gutamålsdikt om fossilsamlandet. Han hette Wilhelm Mannegard och dikten heter "Masse Klintbar". Det skulle föra för långt att citera alla verserna här, men jag kan inte underlåta att ta med sista versen; dels är det en mycket tidig gutamålsdikt som Gustaf menar har gett honom vissa impulser, dels hänger versen på ett sätt ihop med Gustafs och Johns besök hos Masse:

Va all stainar to vägen, ja inte förstar.
Mikä kast'n nuck bort, de sum äuräuselt var...
Men ja huksar så grant, lais vör lag ei a grop,
u vör singäd u skrålädä haugt allihop!
Ol-Jakubsens Jaken,
Jäst дәu vaken?
Kum u pluck!
Kum u pluck!

Vart alla pertrifikaterna tagit vägen, det fick Gustaf och John nu reda på. De blev inbjudna av Masse att bese samlingen. Gustaf berättar att det var flera skåp med grunda lådor med fack för varje art och med de latinska namnen utsatta. Nu kan vem som helst bese samlingen, som är en av de allra finaste i Sverige. Den finns nu i naturmuseet i Visby efter en lång tids undanskynd tillvaro i "Biskopens vedbod".

En annan av den tidens kända gotlänningar var fil lic Oscar Vilhelm Wennersten, gotlandsforskare med arkeologi och historia som specialiteter. Han var den förste föreståndaren för arkivdepån i Visby. Det är kanske inte känt att han också var en framstående botanist.

Gustaf berättar att Wennersten en gång hade sagt till honom att han hade över 3000 pressade växter. Han undrar om uppgiften kan vara riktig, och i så fall om herbariet finns kvar någonstans. Hur som helst, Gustaf har en del att berätta om Wennersten, som var ett stort original.

"Jag hade blivit lite bekant med Wennersten genom att jag besökte arkivet då och då. Så träffades vi vid Lojsta slott på en hembygdsfest, där Wennersten skulle hålla föredrag. Jag hade gått omkring lite för att kanske få se den stora skogsliljan, som jag visste skulle växa där, men som jag ännu inte haft tillfälle att få se. Då mötte jag Wennersten, som kom promenerande med sitt hopfällbara metspö under armen. 'Har Du fat någgon fisk da?', frågade jag. Han drog då upp en röd snusnäsduk ur fickan och vecklade ut den, och där låg en pekfingerstor abborre, som han med stolthet visade upp. Min nästa fråga var om han visste var den stora skogsliljan växte någonstans. 'Den står där', sa Wennersten och pekade ner mot fötterna med metspöet. Och mycket riktigt. Där stod den också.

När det sen blev dags för föredraget, så steg Wennersten upp i talarstolen och höll sitt föredrag helt utan manuskript. Jag minns att han talade om kämpgravstiden och att folket då tog vara på vildäpplen och nog också odlade sådana. De använde äpplena till 'äppelgättar' att lägga i lins-soppa.

Jag kan också berätta en liten anekdot om Wennersten. Han ledde utgrävningarna av massgravarna vid Korsbetningen i Visby. Det var väl då han fick smeknamnet 'bendoktorn'. När Kaiser Wilhelm i Tyskland gjorde ett strandhugg en sommar här i Visby fick Wennersten demonstrera de pågående utgrävningarna. Till tack fick han en tysk orden med blått band. Den bar han sedan ständigt på rockslaget tills någon retade honom med en undran om han blivit blåbandist.

Wennersten hade enligt egen uppgift återfunnit uddbräken på Torsburgen. Jag var intresserad av att få se den och bad Wennersten beskriva platsen närmare. Det gjorde han, men efter den beskrivningen lyckades jag inte hitta arten. Han tog kanske fel på vilken 'luke' som jag skulle gå ut ifrån vid sökandet. Det är också möjligt att den har funnits på flera ställen. Senare fick jag hjälp av några andra botanister att få se den sällsynta ormbunken, som står där ganska oskyddad på den enda nu kända växtplatsen på Gotland".

(K.J. Lönnroth upptäckte arten på Torsburgen 1849 (Bot. Not. 1850), där den då tydligen fanns på några ställen. Eisen och Stuxberg (1869) anger att kand. O Nordstedt fann den 1863 och K.Johansson (1897), som har med Lönnroths uppgifter, men ej Eisen och Stuxbergs, meddelar att han sett beläggsexemplar från 1892 i Wennerstens herbarium.)

Jag frågar Gustaf om han kände någon av de äldre etablerade gotlandsbotanisterna t ex Karl Johansson, vars flora hade haft en så stor betydelse för Gustafs botanikintresse, eller Tycho Vestergren, som var född i Bro och som blev läroverkslärare i Stockholm och ordförande i Sveriges Botaniska Förening och redaktör för Svensk Botanisk Tidskrift.

Gustaf svarar att han inte hade träffat någon av dem.

"Då, när jag började samla, strövade jag mest på egen hand och letade efter de lokaler som var angivna i Johanssons flora. Där är många av uppgifterna lämnade av Oscar Anian Westöö. Han var redan död när jag började botanisera, men det var en person som fängslade mig mycket. Bland hans lokalanivelser återkom Trullhalsar gång på gång. För den ena sällsynta växten efter den andra stod det 'Skogen Trullhalsar'. Där strövade jag ofta. Det var en orörd och ovanlig natur ännu i mina yngre dagar.

Där i skogen fanns en bäck som kallades 'svart rännu'. Det var nog på grund av att det var svart mylla, som vattnet rann över, och att det stod höga tallar runt omkring som skuggade, som den hade fått det namnet. Där fanns enligt Westöö 'örvide', Salix aurita, och skogsfräken, den där fingreniga släktingen till åkerfräken. Där fanns mattlummer och revlummer. Sedan anger Westöö skogsbräken, majbräken och ekbräken. Alla de här växterna letade jag upp. Kambräken fick jag tag på av en annan händelse. Jag var en dag inne hos en familj, som bodde där i närheten. Frun i huset hade tagit in en underlig ormbunke i vas. Jag visste till en början inte vad det var. Den hade så långa, egendomliga sporblad. Snart kom jag dock underfund om att det var den rätt sällsynta kambräken. Den växte bland lingonris där i närheten.

Sumpnyckeln, som Westöö sett någonstans vid Hammars, fick jag leta länge efter, men till slut fann jag den i ett sumpigt kärr i Suderänge. Långt senare hittade jag vid ett strövtåg där i trakten en lummer som jag först inte kände igen. Senare fick jag klart för mig att det var plattlummer som jag hade hittat. Den var ny för Gotland, visade det sig. Det var roligt att hitta en helt ny art här. Vad jag vet är skogen vid Trullhalsar fortfarande den enda platsen på Gotland, där man har hittat den. Bengt Sturevik har berättat för mig att den finns kvar på platsen. Det är sådana upplevelser, som man minns med glädje.

Nu är en del av lokalerna borta. Inte för plattlummern, men för många andra. Bäckan blev ett skogsdike, en kanal. Nu är skogen kalhuggen; nu är det kalt och öde alltihop. Inte gravfältet, men alldeles intill. Jag menar att det var väl inte nödvändigt att gå så nära gravfältet med hygget."

Det är lite bitterhet i rösten på Gustaf. Det var hans käraste strövområden, som utvecklingen nu förändrat till oigenkännlighet. Om trakten här hade han en gång i ungdomen skrivit ett poem, en kärleksförklaring, som publicerades i en av gotlandstidningarna:

Hammars, dyraste bygd i sorg och lust!
Liljekonvaljen doftar mig hem till din sommarkust.
Trollskogen susar och tar mig in i sin ensamhet.
Hammars, dyraste bygd jag vet.

Ett annat område som förändringens vind blåst över sedan Gustafs barndom och ungdom är Barblunde, en utmark, ett kärränge på gränsen mellan Norrlanda och Gothem. Barblunde - Gustaf lägger tonvikten på andra stavelsen - hörde till Burs, fädernegården i Norrlanda och han fick redan som barn följa med dit på slätteröl. Matboden står fortfarande kvar inne i kanten av den täta, mörka, örtfattiga skogsdunge, som gränsar till slättermarken.

Där inne är det nästan urskog med jättehöga granar, tallar, björkar och askar. Hässlebrodd, Milium effusum, ett på Gotland sällsynt gräs har man hittat här i en glänta och duvhöken hade bo här. Ute i de sankare partierna, på slättermarken, växte alla möjliga intressanta växter. Bland orkidéerna nämner Gustaf särskilt vaxnycklar, hybridnycklar och luktsporre. Den senare växte på ett område med alvarmark och bleke. Det fanns fjälltätört och kärrlilja. Braken, älgörten, bredde ut sig och måste hållas efter. Den har slagits långt fram i våra dagar av en ortsbo, nu mest av nostalgiska skäl för att det skall se fint och hävdat ut, så som det var förr när fodret från Barblunde och andra 'slastycken' var ett nödvändigt tillskott i naturahushållningen. Barblunde är nu naturminne.

Hammar's vattenkvarn. Kärrtörel i förgrunden.

Tuschteckning av Staffan Rosvall

Vi kommer att samtala lite om hur Westöö och hans samtida botanister tog sig ut i markerna. Det fanns ju inte cyklar då ännu, och inte järnväg heller. Gustaf vet åtminstone delvis besked:

"En gammal bonde vid Liste, Karl Jakobsson, berättade för mig att Westöö hade en liten kärra förspänd med en skogsbagge, som han for omkring med. Han tog in på olika ställen, bl a vid Liste, där han fick logi och fick ställa in russet i stallet på nätterna. Hela dagarna for han omkring i kärran och botaniserade. Bete fanns ju för russet i skogen vid den årstiden, så det gick säkert bra. Det var nog det vanligaste sättet att ta sig fram då; att fara med hästskjuts. Men man red nog rätt ofta också. Vi vet ju att Linné och hans sällskap red runt Gotland."

Vet Du någon annan botanist som också gjort fynd i de här trakterna innan Du började ströva här? Vi har tidigare talat om Alfred Lisell, som Du fick överta herbariet efter. Fanns det fler?

"Det fanns en som hette Hugo Kahl. Han var son till prosten Kahl i Hörsne och skolkamrat där med min far. De var ofta ute med skollärare Ahlvegren, som jag nämnt tidigare, och lärde sig känna igen växter och samla fågelägg. Hugo Kahl studerade och emigrerade till Amerika innan jag föddes. Han blev universitetslärare i Kansas och intendent vid Carnegiestiftelsens museum i Pittsburg, samt blev fil. hedersdoktor vid universitetet där omkr. 1925.

Hugo Kahl står bl a för noteringen av strandkål vid Hammars och vejde vid Grundudd här i Anga. Vejden hade tidigare noterats från Hammars. De är utgångna för längesen. Det är nog 50 år sedan de försvann. Självt minns jag väl de två fina exemplaren av strandkål vid Hammars. Den arten har jag senare sett bl a ute på Sildungen och vejde fick jag för några år sedan se i massförekomst på Asunden. Jag åkte med Stefan Haase. Vi såg väl inte tillräckligt noggrant på skyltarna när vi åkte ut på den vägbank, som nu förbinder Asunden med land, för vi blev bortmotade av militärer när vi skulle fotografera ett helt fält med tusentals exemplar av vejde därute. Det var som en råg- eller veteåker, så tätt stod vejden. Det var nog ett eller ett par kappland; en ståtlig syn när man är van att se ett eller ett par enstaka exemplar på stranden, som t ex vid Häftings klint."

En mycket känd amatörbotanist, sin tids främste på Gotland, var regementsläkaren E. Th. Fries. Träffade Du honom någon gång?

"Jag kände inte Fries personligen, men jag visste hur han såg ut. Jag hade sökt honom för någon åkomma en gång. Jag kommer nu inte ihåg vad det var. När jag senare en dag åkte med tåget från södra Gotland någonstans, så stod han på perrongen i Etelhem och skulle stiga på tåget där. Han kanske hade varit i Etelhems ängar, som var ett omtyckt utflyktsmål, lätt att nå med tåget på den tiden.

Fries var en lång reslig karl, helt svartklädd med hög krage långt upp på halsen och svart hård hatt. Han satte sig i kupén nära där jag satt. Under hela tågresan från Etelhem till Roma, där jag bytte tåg, såg han ut genom fönstret hela tiden. Han tog inte blicken från banvallen en enda gång. Antagligen såg han efter växter. Banvallarna har ju alltid varit botaniskt intressanta.

Senare tog jag mod till mig och gick upp till honom i ett rent botaniskt ärende. Det var så att jag hade fått för mig att samla alla ärtväxter på Gotland och gått bet på att hitta luddvedel och fältvedel. Jag visste att Fries hade samlat luddvedel i Lummelunda och jag hade cyklat dit och letat på stranden, men inte hittat den. Så jag cyklade in till stan och gick

upp till Fries och framförde mitt ärende. Han hade inga patienter just då, så vi fick tillfälle att samtala en stund. Han var mycket vänlig mot mig och berättade precis hur jag skulle gå för att hitta luddvedeln på Lummelundastranden. Och där hittade jag den också. Fältvedeln på Närsholm gick jag däremot bet på. Det var kanske inte så gott om den då, eller också var jag kanske där på fel årstid. Jag har hört att det är så gott om den nu att man inte kan undvika att få se den om man åker dit vid rätt tid.

Jag tor att jag annars fick tag i alla de där ärtväxterna. Mer än luddvedeln och fältvedeln var det visst bara någon sällsynt vicker, som jag inte kunde hitta. Jag fick sådana där idéer ibland att samla alla arter på Gotland inom ett släkte eller en familj. Ett tag höll jag på med att samla alla *Salix*-arterna på Gotland; det finns ju inte så många. Det var nog det där 'örvidet' i Trullhalsarskogen, som gjorde mig intresserad av vide-arterna.

I det sammanhanget träffade jag ett par andra amatörbotanister. En av dem var kyrkoherde Hulteman i Klinte. Jag hade inget särskilt ärende till honom, mer än att prata om växter. Jag kom att berätta att jag höll på att samla *Salix*. Då sa han att svartvide, det finns här i trädgården det. Följ med ut så skall vi se på den. Han bröt en kvist från busken i trädgården. Den kvisten fick jag med mig hem till mitt herbarium. Hulteman var en intressant person att samtala med. Han hade också ett rätt stort herbarium.

Jag träffade också Anton Krusell, som var bonde vid Robbjens i Klinte. Det var en märklig man. Han samlade även annat än växter. Bl a hade han vatten från Jordan i en flaska. Växtintresset hade han antagligen fått genom att det var han som svarade för att köra Hulteman med häst och vagn till gudstjänsterna i Fröjel på söndagarna. När Hulteman då fick se någon växt vid väggkanten, så klev de av skjutsen för att studera växten närmare. Det var nog så Krusell lärde sig växterna från början. Det skulle vara intressant att veta om hans samlingar finns kvar."

(Hultemans herbarium finns nu på biblioteket i Klintehamn. Om den märklige bonden Anton Krusell vid Robbjens i Klinte berättas också att han kunde läsa och skriva latin och grekiska.)

Du har också någonstans skrivit om ett fynd av alpnucklar, *Orchis spitzelii* här i Dina hemtrakter. Kan Du berätta om detta?

"Det var första gången jag såg alpnucklarna. Det var 1953. Arten hade ju tidigare hittats i Hall av Bengt Pettersson och sedan på flera andra ställen på norra Gotland och på ett ställe i Vamlingbo. Fyndet här i Norrlanda var, och jag tror att det fortfarande är det sydligaste på Gotland om man bortser från förekomsten i Vamlingbo.

Erika och jag hade för en gångs skull en söndagskväll varit gående upp till Norrlanda. Vanligtvis brukade vi cykla, men den här gången gick vi. På hemvägen tog vi en genväg från Krakfot och gick en gammal skogsväg ner mot Fjällevägen och då fick vi se några konstiga orkidéer på höger sida av vägen i hällmarksskogen. Som så många andra tog jag dem först för halvvissna Sankt Pers nucklar, men så tyckte jag att det skimrade grönt på kalkhaden, så jag tittade närmare på dem. De var inte vissna, de var helt friska.

Jag trodde nog att det var alpnucklar som jag hade hittat, men jag var inte riktigt säker, så när vi kom hem ringde jag till Bengt Pettersson och berättade för honom om mitt fynd. Han kom genast ut på måndagsmorgonen och kunde bekräfta att det verkligen var alpnucklar.

Järnåldersgravfältet Trullhalsar i Anga.

Foto: Torgny Rosvall.

Bengt Pettersson har jag haft kontakt med också vid flera andra tillfällen. När jag hade upptäckt plattlummern, som jag tidigare berättat om, var Bengt här ute tillsammans med Dig Staffan, det kommer Du väl ihåg. Det var någon gång på vintern. Det var barvinter och ingen snö och plattlummern stod där helt grön. Jag fick då av Bengt Pettersson definitivt bekräftat att det var plattlummer som jag hade hittat. Jag minns att vi också tittade på kambräken vid det tillfället."

Vi talar också om andra personer på Gotland som Gustaf haft kontakt med i botaniska sammanhang. Här kan endast några få av dem nämnas. Klart är emellertid att det finns många fler växtkunniga människor utanför de etablerade botanisternas krets än vad man i förstone kan tro. Gustaf har mött många av dem. En del har tagit kontakt med honom. Andra har han sökt upp för gemensamma strövtåg i markerna eller helt enkelt för att få prata om växter och växtlokaler med.

Han berättar om Gunnar Eriksson och Konrad Ardell i Hörnsne: "Gunnar Eriksson, som dog för några år sedan, var en mycket kunnig botanist. Jag botaniserade ihop med honom en tid. Bl a fick jag då för andra gången i mitt liv se den stora skogsliljan, den som Wennersten pekat på med sitt metspö i Lojsta. Det var vid kanten av Linamyrs träsk, trakter som Gunnar Eriksson väl kände. Jag blev tillsammans med honom också intresserad av starr. Han kunde nog varenda starrart på Gotland, och vi letade upp de flesta. Han var också stor kännare av mossor, lavar och svampar.

"En som ofta botaniserade tillsammans med Gunnar Eriksson var Konrad Ardell. Han var skräddarmästare i Hörsne och en mycket intresserad botanist. Jag vet inte om han pressade växter också, men jag skulle nästa tro det."

(Efter intervjun har Bengt Sturevik meddelat mig att det finns ett efterlämnat herbarium efter Konrad Ardell. Det är inte längre i så bra skick, men det finns en hel del intressanta ark med fynd från Linamyra. Det finns förhoppningar om att herbariet kommer att bli kvar på Gotland, säger Bengt Sturevik).

Arvid Ohlsson i Vallstena, en hängiven naturkämpe och författare, som Gustaf träffat första gången vid invigningen av en minnessten på den gamla exersisplatsen Vallstenarum, var en annan av exkursionskamraterna. Bl a letade de efter källnate, *Potamogeton coloratus*, i Sjöterbrunn i Bäl, där Westö hade sett den 1852, påminner sig Gustaf.

Han besökte Arvid Berggren i Sundre, en diktarbroder med gutamålet som viktigaste uttrycksmedel. Där ute på burgen studerade de båda "Tåskblåmmår, d v s våradonisen, som Gustaf dock sett tidigare. Det var pingsten 1924 på Stora Karlsö, dit han och en kamrat tagit sig med cykel från Norrlanda och sedan med båt från Djupvik.

Vid senare utflykter till Sudret bl a tillsammans med Gösta och Märta Håkansson har man inte bara sett på våradonisen utan också besökt det fantastiska beståndet av mångfärgade Adam och Eva vid Valar och andra intressanta växtlokaler.

Gustaf berättar om besök hos John Klintberg i Ardre, som visade honom och David Ahlqvist på den gotländska backsippan på Petsarveklint. Han talar om Alma Nyström i Garda, en ovanlig, helt självlärd kvinna, som kunde massor av gotländska växtnamn och är en av Herbert Gustafssons sagesmän. Hon brukade medverka med historier på gutamål på midsommarfesterna i Lojsta. Med henne strövade han omkring en hel dag i markerna i Garda och fick då lära sig många gotländska växtnamn.

"Jag har under årens lopp haft förmånen att få träffa många snälla och vänliga människor som delat mitt intresse för natur och växter och som hjälpt mig på alla sätt", säger Gustaf, "En del tar mig ännu med ut på utflykter till intressanta platser och växtlokaler, där jag förr strövade omkring, och som jag nu kan få återse."

En visit hos Erika och Gustaf vid Fjäle innebär också självklart ett besök i kryddgården med Gustaf som kunnig och inspirerande ciceron. Många av de kryddväxter, som redan hans farmor odlade vid hemmet vid Burs, finns här. Vi samtalar om dem, nyper ett blad eller några frön här och där och njuter av väldoft, medan han kommenterar. Här finns myntor av många olika arter, bl a en som enligt floran finns sällsynt i skånska trädgårdar, och som han fått från Alnarp. Andra arter är vinruta, vit kattost, pimpinell, fingerborgsblomma, strandiris, månviol, jätterams och många andra. De numera sällsynta ogräsen hjärtstilla och kransborre har han dragit upp här. Kransborren har visst gått ut sig. Den hade han fått en gång av en bonde i Eksta, Ragnar Ahlström, som kallade den för "bultarjan", vad det namnet nu kan ha kommit ifrån, Borta vid tunen hade Gustaf ett tag också äkt haverrot, *Tragopogon porrifolius*, som kommit från Binge i Dalhem. Även den är nu utgången. Staffan frågar om han vet något mera om dess historia. Fries hade noterat den från Dune i Dalhem, men nu finns den vid Binge, Staffan, som har följt förekomsten vid Binge under flera år, undrar om Gustaf har någonting att berätta om den.

Han berättar att det Binge där den nu finns är en utflyttning från den ursprungliga gården Binge, som ligger alldeles intill Dune. Haverroten har kanske följt med därifrån. Den gamle ägaren av Binge, Josef Hanell, var intresserad av växter och mycket rädd om haverroten och stolt över att ha den vid gården. Gustaf hade varit där och snickrat en gång och blivit visat växtplatsen. Josef Hanell hade då också berättat att det fanns två sorters kardborrar på gården.

Den rödblommiga äkta haverroten sköts ännu av arvingarna med stor omtanke och varsamhet; intresset har gått i arv i några generationer. Den växer nu dels på den ursprungliga platsen ute vid vägkanten utanför trädgården, dels inne i trädgården, där den sprider sig i rabatterna. En del exemplar blir mer än manshöga och mycket månggreniga där i trädgårdsjorden.

Medan vi går här i kryddgården och lyssnar på Gustafs kommentarer, där han växlar mellan gotländska, svenska och latinska namn, kan jag inte underlåta att be honom också något kommentera sitt val av växtnamnen i dikterna. Där förekommer inte så sällan latinska namn. En av hans allra första dikter med växtmotiv var "Saxifraga sover" ur samlingen Strandbygd 1921.

"Det var lite besvärligt med uttalet av de latinska namnen", säger Gustaf. "Dels var jag inte så säker på det riktiga uttalet, dels blev namnen beroende på rim och versfötter. Det stämmer säkert inte i alla sammanhang. Men i några fall ville jag ha de latinska namnen i stället för de svenska. Jag har försökt att undvika det, men t ex när jag skulle skriva om dårrepe tog jag det latinska namnet Lolium, som jag tyckte var mycket vackrare. Likadant var det med grusslok. Där har jag använt det latinska släktnamnet Melica och i någon dikt kallat arten för härmelica. Gösta Fåhræus har ju försökt att föra fram namnet alvarmelica, och det är ju också bra. En karg hed är väl aldrig vackrare än när härmelican står i sin fägring."

Melica

Fladdra mjuka jungfruflor
Över hållarna där jag bor!
Solen har spunnit tråd för tråd
I din glittrande silkesvåd

Ur saml. "Vägen", 1965

Här är inte platsen att analysera eller kommentera Gustafs dikter. Det finns många andra som kan göra det bättre. Låt mig i alla fall sluta mina noteringar från samtalen med Gustaf med ett för de allra flesta gotlänningar självklart konstaterande. Vi är mycket lyckligt lottade och vi kan vara stolta över att vårt Gotland, vår bygd och natur i alla dess skiftningar, har en så genial uttolkare som Gustaf Larsson.

Kryddgårdens väldoftande kulturväxter, gotlandsängets blomsterprakt, säd och ogräs i bondens åker, de karga burgarnas simplaste växter, hembygden och människornas villkor genom seklerna; av allt sådant skapar Gustaf Larsson dikter av stor skönhet, som t ex "Röd skogslilja" ur samlingen "Utmark" 1945, en dikt som jag vet är en av hans allra käraste skapelser.

Röd skogslilja

Morgonrodnaden fällde sina lansar
genom hagtornets skugga
och befriade drottningen
ur hennes natt.

Blekt röda
gnistrade hennes kronjuveler
i daggens genomskinliga klarhet.
Örter och gräs i hennes rike
mötte henne i undergivenhet.
Lundstarren, hennes ringaste undersåte,
höjde sitt mullbruna ax,
och den skygga myskmadran
tömde sin rökelse till hennes ära.

Ur saml. "Utmark", 1945.

VÄXTLIGHETEN - VIKTIG I MIN VERSION AV EN GOTLÄNSDK SYNTES

Hjördis Stigell

En syntes av det vi finner genuint gotländskt - hur skulle den vara beskaffad? Finns över huvud taget en allmängiltig syntes, frågar man sig. Nog kan man skymta en sådan i turistbroschyrer där Gotlands mest turistlockande företräden tycks utgöra huvudkomponenterna. Viktigare än sannolikt andra beståndsdelar för oss som antingen är födda på ön, inflyttade eller som under många år har tillbringat vår fritid här. Troligt är, att alla gotlandsentusiaster tillsammans skulle kunna prestera lika många varianter av en gotländsk syntes som antalet individer i gruppen.

Jag hade aldrig tidigare ägnat ämnet en tanke, inte förrän i Strandrida-regården i Ljugarn för ett par år sedan då jag helt oväntat stod framför ett av min brors arbeten, en tornålsgravyr han kallat "Gotländsk syntes". I det lilla rummet ovanför entrén till tullmuséet hade man samlat en del konst med anknytning till Ljugarn och Gotland. Gravyren såg jag nu för första gången och mötet kändes smärtsamt. Min bror hade då varit död i 12 år. Medan jag betraktade motivet trängde minnet av ett telefonsamtal fram - ett telefonsamtal som ägt rum för decennier sedan. Min bror hade berättat om gravyren som nu hängde på väggen framför mig. Han hade varit nöjd med detta sitt arbete. - Redan som tonåring förälskade han sig i Gotland och tillbringade under en lång följd av år sin fritid på ön. När jag nu tänkte tillbaka på hans produktion av grafik från den tiden insåg jag, att den gotländska miljö som givit honom mest inspiration var kusten med fiskelägen, båtar och fiskeredskap. Knappast förvånande, egentligen. Intresset för båtar hade han haft redan som liten pojke.

För en annan person kan en gotländsk syntes te sig helt annorlunda. Jag påminner mig i sammanhanget konsthistorikern Aron Borelius, född 1898. När planerna på ett vindkraftverk i Näs publicerades i pressen för några år sedan, reagerade den gamle gotlandsvännen kraftigt. Han tyckte inte alls om dessa planer. I en insändare i en av rikstidningarna betygade han Gotland sin kärlek och menade, att inget på ön borde få vara högre än Rone Kyrktorn. Ganska säkert vågar man tolka hans reaktion som ett uttryck för en djup och äkta kärlek till de gotländska kyrkorna med sina karaktéristiska, ofta smäckra torn. Knappast vållar det svårigheter att föreställa sig hans version av en gotländsk syntes.

Själv skulle jag välja den gotländska naturen som det väsentligaste av allt genuint gotländskt. Från en ytlig första hänförelse över vida horisonter, blått hav och vackra kustlinjer har efter en 15-årig bekantskap förälskelsen i gotländsk natur djupnat till något för livet bestående. Säkert är jag inte ensam om att ha genomgått den utvecklingen. Att sakligt analysera en djup känsla är alltid svårt. Många attraktiva särdrag har sannolikt tillsammans resulterat i känslan. Kanske är det de starka kontrasterna i den gotländska naturen som på ett alldeles särskilt sätt tilltalar mig och många andra. Steget från hänförande lundar och blomsterängen till tungt karga hedmarker är ofta inte långt. Jag vet inte heller någon annan svensk differentierad natur - undantagandes fjällvärlden - där obönhörligheten är så framträdande. De fossilrika kustklintarna

i norr skvallrar om den, raukarna med sina ofta bisarra formationer likaså. Man möter obönhörligen i kustens krypande enar och knotiga, vindpinade tallar - upplever den intensiva på ödsliga hedar och i hållmarker. Endast den växtlighet överlever som är livskraftig och uthållig.

Allt som är svagt går sin undergång till mötes. Denna naturens egen paradiska ordning med en total avsaknad av begreppet barmhärtighet känns på en gång upprörande och förlamande. I naturen av det slaget inser man sin vanmakt och egen obetydlighet i det ofattbart stora sammanhanget. Ändå är det dessa karghetens marker jag älskar mest och helst vandrar i. Med sin atmosfär av naken realism - en upphöjd självklarhet frammanför de meditativa tankar. De har på mig en oemotståndlig dragningskraft.

Onaturligt vore det väl om man inte också kände glädje inför blomstermatorna i de gotländska skogarna och ängarna. Med människans benägenhet till verklighetsflykt fröjdas både öga och sinne av vårens blåsippmarker, lövängens vitsippsdrivor, prakten av orkidéer och andra färgstarka blommor. Jag minns ett besök i Alvena lindäng en strålande vårdag. För en fastlänning som aldrig tidigare satt sin fot i ett vårblommande gotländskt änge blev det en upplevelse för livet. Jag var ensam besökare i ängarna. Solstrålarna silade ner genom de gamla lindarnas nyutslagna lövverk. Allt var tyst och stilla. Framför mig bredde vårens överdåd av blommor ut sig likt en kostbar matta. En känsla av högtidlighet fyllde mig när jag gick in i denna naturens egen katedral. I sådana stunder undantränger man gärna den krassa verkligheten - vetenskapen om att fägringen endast och allenast är till för arternas fortbestånd - eller som Linné så förtjusande uttrycker det, "blomman är växtens blottade kärlek".

Många författare och skribenter har beskrivit och lovsjungit gotländsk natur. En av de mest framstående och älskade i genren är hedersmedlemmen i denna förening, Gustaf Larsson. De flesta gotlänningar samt fastlänningar med anknytning till ön känner hans finstämda naturlyrik. I den om någonstans möter man Gotlands själ.

När det gäller att formulera sig på prosa vet jag ingen som bättre kan tolka en fastlänningens hänförelse vid mötet med gotländsk natur än Albert Eskeröd. Så här skriver han i sin bok "Gotländska stränder":

"Men jag minns kvällen då jag ensam gick ut över markerna. Jag minns den som om det hade varit i går. Det var fullmåne och kvällen var ljum. Lönnar och lindar och hägg hade slagit ut, men de många askarna stod bara med stora knoppar mot himlen. Häggblommorna fyllde luften med sin en aning bittra arom. Jag vandrade vägen fram längs Yttergrens stora fält av blommande vinteraps. Med askarnas risiga grenar i motljus och den blå byn i söder - en tavla av van Gogh i kraftiga färger - himlens opalblå, den bleka men starka fullmånen, den blålila randen med gårdarna och lövhagarna, det intensiva rapsfältet i lysande kromgult och kadmium, askarnas svartlila stammar, dikekanternas höga försommargräs i tunna stänglar som sakta rörde sig i vinden. Man står stilla som den första människan då hon upptäckte Paradiset. Den fortsatta vandringen ledde mej genom en hagmark med svalkande dag i gräset och en kluckande rännilj ner mot myren nedanför. Nattviolens rusiga parfym strök mellan snåren av hagtorn och vildrosor. Här måste den växa i rika bestånd. Den kvällen var min första i gotländsk natur och den har blivit oförglömlig. Och ändå var den ganska fattig mot vad de blommande lövängarna kan bjuda."

En sådan uttrycksfull kärleksförklaring till gotländsk natur kan knappast lämna någon gotlandsentusiast oberörd. Med den har Albert Eskeröd också givit oss en fin version av en gotländsk syntes!

FLÄCKIGT NYCKELBLOMSTER - FLERA ARTER?

Cecilia Holmstedt-Kessler och Anton Kessler

I Rindi nr 1/1982, sid. 24, skriver Tore Söderqvist i sin utomordentligt uttömmande och tilltalande inventeringsrapport från Hallbrosslott i Vässterhejde följande:

"Skogens orkideér är ett speciellt kapitel. Ingående studier och kontroller har ägnats Jungfru Marie nycklar *Dactylorhiza maculata* och skogsnycklar *D. fuchsii*, vilkas artgränser verkar tämligen flytande."

Den sista passusen och ett samtal med Rindis redaktion har uppmuntrat oss till en sammanställning av några synpunkter på problemet. Alla i vår uppsats behandlade arter eller taxa (beskrivna och namngivna plant-typer) ingår i det nyare släktet *Dactylorhiza*, men vi använder här släktnamnen som auktorerna (de beskrivande och namngivande författarna) vid olika tillfällen använt sig av vid namngivningen. Förklaringar av ord och begrepp har i görligaste mån införts inom parantes direkt i texten. Dessutom finns en särskild faktaruta i slutet av uppsatsen.

Orchis maculata beskrevs av Linné. Han var visserligen en stor botanist, men orkideérna räknas inte till hans specialområden; han fick ofta lov att ändra sin mening när det gällde den familjen, och det sägs att han till sist anammade A. von Hallers uppfattningar. (Albrecht von Haller var en framstående botanikprofessor i Göttingen, som Linné under hela sitt liv stod i brevkontakt med).

Under den följande tiden dokumenterade åtskilliga auktorer polymorfin hos *maculata* s.l. genom nya taxa. (Polymorfi=mångformighet; flera avvikande, men i stort sett sammanhängande former). (s.l. efter artepitetet är en förkortning av latinets "sensu latior"= i vidsträckt mening). Här skall bara nämnas tysken Grisebach och hans *O. elodes* från mitten av förra seklet.

1915 försökte G.C.Druce, som var borgmästare i Oxford, att fixera de olika engelska *maculata*-formerna genom bl a nybeskrivning av *Orchis fuchsii*. Hans argument var att Linné hade beskrivit *maculata*-läppen med "*lobis lateralibus majoribus crenatis, intermedio angustissimo intergerrimo*" (De stora sidoflikarna är tandade, mittfliken är smalast och kortast). Till skillnad däremot har *O. fuchsii* enligt Druce en tydligt tredelad läpp, vars mittflik är lika bred som och betydligt längre än sidoflikarna.

Här kan också nämnas att engelsmannen E.F.Linton redan 1900 hade beskrivit en *O. ericetorum* som underart till *maculata*. Den växer på sur mark på västeuropas ljunghedar bland *Erica* och *Calluna*, därav namnet. Druce och flera senare auktorer ansåg denna underart vara identisk med Linnés *maculata*. 1924 behandlade engelsmännen T. och T.A.Stephenson och M.J.Godfery samma ämne och kom till helt motsatt resultat, d v s de ansåg *fuchsii* vara den "äkta" *maculata* enligt Linné.

Holländaren Vermeulen studerade släktet *Dactylorhiza* ingående och skrev en hel del avhandlingar om det, bl a en doktorsavhandling 1947 i Utrecht. Han försökte utreda problemet med hjälp av Linnés herbarieexemplar, som befinner sig i London. Det visade sig emellertid att detta varken överensstämde med *O. fuchsii* Druce eller *O. ericetorum* Linton.

Linnés form, som alltså är en tredje form, hittar man enligt Vermeulen på *Molinia caerulea*-ängar i sällskap med *Carex panicea* (blåttätel och hirsstarr).

Han beskriver denna typ som tämligen högvuxen med ljusviolettera blommor, vars läppmittflik är betydligt mindre än sidoflikarna, men ungefär lika lång som dessa; bladen är mestadels fläckiga på översidan, medan undersidan är mycket ljusare och lätt silverglänsande; de nedersta bladen är bredast ovanför mitten.

På grundval av Vermeulens beskrivning och material målade Mrs. D. Leemans-Huyzinga en akvarell för avhandlingen. Denna bild återfinns i en hel del senare litteratur i ämnet och har tydligen betraktats som föreställande den genuina typen för *O. maculata* s. str. (= sensu strictior = i inskränkt mening). Framhållas bör dock att vi endast har Vermeulens ord på att denna akvarell överensstämmer med Linnés herbarietyp. (Fackbotanisterna betecknar ett sådant förhållande typifikation).

Den danske anatomen och morfologen Hagerup, som höll sig till Druces och Vermeulens uppfattning, räknade kromosomerna hos de olika formerna och fann 1938 att *O. fuchsii* hade $2n = 40$ och *O. maculata* $2n = 80$. Nu trodde man sig äntligen ha funnit ett konstant kännetecken baserat på vetenskapliga cytologiska fakta. (Cytologi = läran om cellerna). *O. fuchsii* skulle vara diploid och *O. maculata* tetraploid. Bortsett från att kromosomerna inte är till någon nytta för fältbotanisterna, må nämnas att t ex en del av våra kulturväxter är polyploida former av vildväxter, utan att de givits art-rang; de blir ofta bara former, varieteter, raser eller "sorter".

(Kromosomer är kroppar i cellkärnan, som är bärare av arvsanlagen. Antalet kromosomer i cellkärnan är vanligen konstant och karaktäristiskt för alla individer hörande till en art. Olika arter har ofta olika kromosomtal. Någon gång har olika former eller underarter tillhörande samma art olika kromosomtal. Kromosomtalet hos olika arter (och ev underarter) tillhörande samma släkte bildar ofta multipla serier (polyploidier) dvs kromosomtalen är alla jämt delbara med ett och samma grundtal. En diploid art har kromosomtalet $2 \times$ grundtalet och en tetraploid art har kromosomtalet $4 \times$ grundtalet).

Men förhoppningen att formerna inom *maculata* s.l.-komplexet skulle vara o-tvetydigt skiljbara genom cytologiska metoder gick om intet; problemet har i stället vuxit och namnlistan har fyllts på. Det visade sig nämligen ganska snart att den cytologiska bestämningen av en planta eller en population inte alltid gav samma resultat som den morfologiska bestämningen. (Morfologi = formlära = den del av botaniken, som avser uppbyggnaden och utseendet av de yttre grundelement, varav växten är sammansatt, t ex rot, stam, blad, blomställning, blommor och frön). Några exempel visar problemets vidd.

Vermeulen själv tillkännagav 1968 att han flera år tidigare fått plantor från Florens med typiska *fuchsii*-läppar, men kromosomräkningen hos dem gav $2n = 80$, alltså *maculata* s. str. I Ötztal i Tyrolen samlade han plantor, som han ansåg vara *fuchsii*, men kromosomräkningen gav även här *maculata* s. str. Han påpekade dock samtidigt att det också i Sydeuropa finns diploida former, dvs *fuchsii*.

Å andra sidan har Arbeitskreis Heimische Orchideen (AHO) i Baden-Württemberg gjort liknande undersökningar från populationer i sydvästtyskland. 1971 blev resultatet att vid användning av formindex (se nedan) måste alla fynd föras till *fuchsii*, vilket också bekräftades i de alltför få fall, där kromosomräkning gjordes. Anmärkningsvärt är att det enligt detta inte skulle finnas någon *maculata* s. str. i sydvästtyskland, trots att fältbotanister ibland hittar former, som de på morfologiska grunder för dit

1954 publicerade engelsmannen Heslop-Harrison i Zürich ett arbete, vari han ersatte en del diffusa morfologiska noteringar såsom mer eller mindre treflikig, lång mittflik etc med mätbara begrepp. På grundval av dessa framställde han det s k formindexet (shape index på engelska). Det innebär att man drar en tänkt linje genom läppens bakre del i närheten av sporrrens ingång och mäter avståndet från denna linje till mittflikens spets, inskärningens djupaste punkt och sidoflikens spets. (se fig., fritt efter Heslop-Harrison).

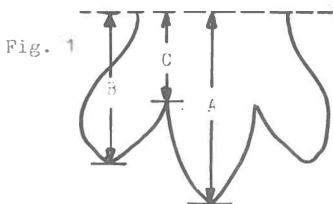

Fig. 1

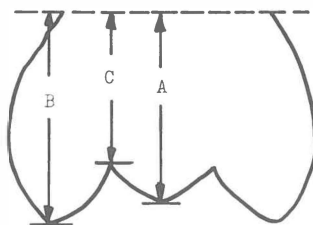

Fig. 2

Formindex beräknas enligt formeln $(2 \times A):(B + C)$. För *maculata* s. str. skall formindex ligga mellan 0,8 och 1,2 och för *fuchsii* mellan 1,2 och 1,6. Fig. 1 visar formindex 1,56 = *Dactylorhiza fuchsii* och fig. 2 visar formindex 1,07 = *D. maculata* s. str.

1968 påstår Vermeulen fortfarande att för de holländska *maculata/fuchsii*-formerna överensstämmer den morfologiska bestämningen (inklusive bestämning med formindex) med den cytologiska. Men redan 1965 skriver Groll att inom de av honom undersökta populationerna av *D. maculata* s. l. från Niederösterreich de cytologiska undersökningarna inte alltid bekräftade de morfologiska bestämningarna. Han framför att endast statistiska studier av morfologiska variationer och stomata-värden gjorde det möjligt för honom att dela upp det otroligt formrika komplexet i några grupper. (Stomata är bladens klyvöppningar genom vilka växternas avdunstning sker. Deras relativa antal och placering kan i många fall möjliggöra särskiljande av närliggande arter eller former). Han framhöll särskilt att den diploida typen morfologiskt var mindre skiljbar från den tetraploida skogstypen än de tetraploida inbördes. Hos de tetraploida formerna skiljer han dessutom mellan en högmossekanntyp och en slätterängstyp. Utöver de diploida och tetraploida typerna omnämner han även triploida ($2n = 60$) samt hyper- och hypotriploida ($2n = 48-62$) plantor, men deras livskraft och systematiska ställning syns inte vara tillräckligt utredda. Till de taxonomiska begreppen morfo- och cytotyp tillkommer alltså eko- och sociotyp. (Typer som skiljer sig genetiskt på grund av skilda miljöfaktorer). Groll betonar att hans undersökningar vederlade Borsos och Janchens uppgifter i *Florae Austriae* att *D. fuchsii* skulle vara den dominerande arten i Niederösterreich. Dessa båda auktorer hade tydligen en annan uppfattning om de båda ifrågasvarande taxa.

För att läsarna skall få en uppfattning om komplexets omfång skall här tilläggas att den 1832 beskrivna *Orchis saccifera*, en runt östra Medelhavet uppträdande, *D. maculata* mycket närstående och av några auktorer till subspecies degraderad art, också har två cytotyper med $2n = 40$ resp $2n = 80$. Det är därför inte underligt om nomenklatoriska "odjur" uppträder såsom *Dactylorhiza maculata* ssp *transsilvanica* var. *hungaricensis* Borsoos & Soo.

Föregående synpunkter och iakttagelser återspeglar några auktorers olika åsikter baserade på dåtida kunskaper och tekniska möjligheter. Själva har vi sett plantor från komplexet *maculata* s. l. mellan Alperna och Torne lappmark. Vid populationer, som är begränsade till arealen och isolerade från varandra är formriekedomen mestadels tämligen inskränkt och det är relativt lätt att hänföra dem till florornas *maculata* eller *fuchsii*. Där emot blir det betydligt svårare inom vidsträckt och ekologiskt varierade populationer. Visserligen är det möjligt att här taxera någon enskilda planta, men flertalet visar kännetecknen från båda arterna enligt florornas beskrivningar, med varierande dominans för endera arten. Populärare uttryckt betyder detta att läppformen hos de flesta plantorna står mittemellan *maculata*- och *fuchsii*-kännetecknen (formindex 1,1 - 1,3). Om man sedan vill använda andra skiljande egenskaper, t ex det nedersta stjälkbladet, som hos *maculata* är smalt och spetsigt och hos *fuchsii* kort och trubbigt, råkar man ut för samma dilemma då det mest är ett mellanting; dessutom är detta blad vid blomningstiden ofta bortvisnat eller avätet av sniglar. Blomaxets silhuet duger enligt vår mening inte heller att skilja arterna åt, eftersom den påverkas av ålder, tramp och andra angrepp av djur, fjolårets växtgynnsamhet, blomningsstadium m m.

Om man vill verifiera den i flororna angivna tendensen att *maculata* föredrar sur mark och *fuchsii* kalkrik mark, innebär det i många fall individens död. Ph-undersökningen måste ju ske i området kring rötterna, och det är rätt och riktigt att botanisterna inte tar sådana risker allt för ofta. Det skulle alltså endast återstå kromosomräkningen, som för oss hittills varit omöjlig liksom för många andra amatörbotanister.

Om man i sina överväganden tar hänsyn till att en morfologiskt som *fuchsii* klart bestämd planta genom kromosomräkningen kan bli en *maculata* s. str. eller tvärtom (se Groll och Vermeulen), anser vi det högst tveklaktigt att upprätthålla dessa två taxa som skilda arter. Man borde betrakta hela *maculata* s. l.-komplexet som en polyploid form-svärm. På sin höjd kunde typerna få rangen av subspecies eller möjligen praespecies, som t ex Sundermann (1975) använde sig av. Denna försiktiga inställning intar också Hylander i Nordisk Kärllväxtflora II, 1966.

I våra funderingar ingår även tvivlet på att det skulle finnas bara ett exemplar av *maculata* s. l. i Linnés herbarium, och om det finns fler, att alla skulle vara av samma typ. Dessutom tycker vi det skulle vara märkvärdigt om Linné hade givit namnet åt den i Sverige mindre ofta sedda *maculata*-typ, som Vermeulen beskriver, och inte till den vanligare *fuchsii*-typen beskriven av Druce.

Bortsett från rubrikens fråga, tycker vi att det är ännu mer sporrande att undersöka *Dactylorhiza incarnata*-komplexet på Gotland eller försöka utröna huruvida några av Gotlands *Dactylorhiza*-former passar in på *Orchis russowii* Klinge (1893) eller *O. baltica* Klinge (1895) och om Gotlands sumpnycklar verkligen tillhör arten *O. traunsteineri* Sauter (1830).

FAKTARUTA

till uppsatsen "Fläckigt nyckelblomster - flera arter?"

Taxon (pl. taxa)	Beskriven och namngiven planttyp hänförd till ett bestämt släkte.
Auktor	Beskrivande och namngivande botanisk forskare/författare. I en del floror och i alla vetenskapliga verk förekommer namnet eller en förkortning av det efter det latinska namnet, s k auktorsbeteckning.
Polymorfi	Mångformighet. Flera avvikande men i stort sett sammanhängande, för ögat skiljbara former.
s. l.	Förkortning av latinets sensu latior, vilket betyder i vidsträckt mening.
s. str.	Förkortning av latinets sensu strictior, vilket betyder i inskränkt mening.
Cytologi	Läran om cellerna.
Morfologi	Formlära. Den del av botaniken som avser uppbyggnaden och utseendet av de yttre grundelement, varav växten är sammansatt, t ex rot, stam, blad, blomställning, blommor och frön.
Kromosomer	Kroppar i cellkärnan som är bärare av arvsanlagen. Antalet kromosomer är vanligen konstant och karaktäristiskt för alla individer hörande till samma art. Olika arter har ofta olika kromosomantal. Någon gång har olika former eller underarter, som hör till samma art, olika kromosomantal.
Polyploidi	Kromosomantalet hos olika arter eller ibland former eller underarter inom ett släkte bildar ofta multipla serier d v s kromosomantalen är alla jämt delbara med ett och samma grundtal. En diploid art har kromosomantalet 2 x grundtalet, en triploid 3 x grundtalet, en tetraploid 4 x grundtalet o s v.
Stomata	Bladens klyvöppningar genom vilka växternas avdunstning sker. Deras relativa antal och placering kan i många fall möjliggöra särskiljande av närliggande arter och former.
Ekotyp	Typer som skiljer sig genetiskt på grund av skilda miljöfaktorer, t ex skogstyper, havsstrandstyper, fjälltyper etc.

BOTANISKA FÖRENINGENS ÅRSMÖTE 1983

Årsmötet hölls den 15 februari på Lövsta Lantbruksskola, Romakloster. Ett 40-tal medlemmar var närvarande.

Huvudpunkten på årsmötet var diskussion och beslut om "Projekt Gotlands Flora". Årsmötet beslutade enhälligt att föreningen skall stå som huvudman för projektet, som i sinom tid skall utmynna i en ny landskapsflora för Gotland.

I en särskild uppsats i detta nummer av RINDI behandlas projektet utförligare.

Vid årsmötet förekom också stadgeenliga ärenden. Av årsberättelsen framgår att medlemsantalet vid 1982 års utgång var 315 personer en ökning med 60 personer under året. Antalet sammankomster har varit 16 st, varav 7 inomhusarrangemang och 9 exkursioner till olika intressanta botaniska mål. Föreningens tidskrift RINDI har utkommit med två nummer med både vetenskapliga och mera kåserande uppsatser i botaniska ämnen samt smärre notiser om intressanta fynd, referat från exkursioner m m.

Föreningen har erhållit länsstyrelsens uppdrag att flytta ett bestånd av den sällsynta och fridlysta växten strandkål, som nu har en av sina få lokaler där en utvidgning av Vändburgs fiskehamn är planerad. Flyttningen skall dock ej ske förrän definitiva beslut om ombyggnaden av hamnen föreligger.

Till ny ledamot i styrelsen i stället för Kerstin Ewing, som av sagt sig förnyat uppdrag, valdes Ingrid Engquist, Stenkyrka. Som vice ordförande omvaldes Bo Hammar, Hörsne. Mandattiden för övriga styrelseledamöter omfattar även 1983. Styrelsen har sålunda följande sammansättning: Ordf. Torgny Rosvall, sekr. Ingrid Engquist, vice ordf. Bo Hammar, Kassör Bengt Larsson och Alf Larsson.

Styrelsesuppleanterna Tord Porsne och Bertil Lindén kvarstår. Till ny revisor valdes Sune Bolin, Gothen, och omvaldes Lars-Åke Pettersson, Visby. Valkommittén fick följande sammansättning: Bengt Rosén, sammank., Hjärdís Stiggell och Karl-Erik Pettersson. I programkommittén omvaldes Alf Larsson, Gun Ingmansson och Ingrid Engquist samt nyvaldes Jörgen Pettersson.

Budget för 1983 fastställdes. För 1983 är årsavgiften oförändrad. Den är för helbetalande medlem 25 kronor och för familjemedlem 10 kronor. Med hänsyn till ökande kostnader bl a för projekt Gotlands flora bestämdes att årsavgiften för 1984 skall vara 35 resp. 15 kronor. I avgiften för helbetalande medlem ingår prenumeration på tidskriften RINDI.

Efter årsmötesförhandlingarna höll Roland Staav, Stockholm, föredrag om Kretas natur och växtlighet. Med många fina bilder och stor sakkunskap fick mötesdeltagarna följa med på strövtåg, framförallt i de mest intressanta delarna av Kreta, bergen, där bl a orkidérikedomen är stor. Trots att Kreta ligger i det varma Medelhavet, finns det en alpint betonat flora på en del bergstoppar, som är snötäckta långt fram mot sommaren. Kreta är också välkänt för många endemiska växter d v s sådana växter som finns bara här och ingen annanstans i världen.

Hybridnycklar, *Dactylorhiza incarnata* $\times$ *fuchsii*. / *D. elatior* (Fr.) Sođ./

Barblunde, Norrlanda. Foto: Staffan Rosvall.

PROJEKT GOTLANDS FLORA

Landskapsfloraprojekt pågår för närvarande i en rad olika landskap och några nya landskapsfloror har presenterats, till exempel "Flora över Dal" (Dalsland) och "Västmanlands flora".

På föreningens årsmöte den 15 februari beslöts att föreningen ställer sig som huvudman för Projekt Gotlands Flora. Avsikten är att genomföra en landskapsflorainventering som sedan kan ligga till grund för utgivandet av en ny gotländsk landskapsflora. Den senaste gotlandsfloran av betydelse och som innehåller en fullständig växtförteckning är "Hufvuddraget av Gotlands Växttopografi och Växtgeografi", författad av läroverksadjunkten Karl Johansson i Visby och utgiven 1897.

Professor Bengt Pettersson, Umeå, har i sin doktorsavhandling 1958 med titeln "Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation" behandlat en mängd speciella särdrag i floran, men någon fullständig växtförteckning ingår ej i detta arbete. Dessa två arbeten kompletterar varandra på ett bra sätt, men båda börjar bli för gamla för att ge en riktig bild av dagens florasituation på Gotland.

Det nu igångsatta floraarbetet, som benämnes "Projekt Gotlands Flora", syftar i första hand till en inventering av kärlväxterna på Gotland. En sådan noggrann inventering, som sker med frivilliga krafter - i första hand föreningens medlemmar - beräknas ta omkring 10 år. Sedan inventeringen slutförts kommer resultatet att publiceras i form av en landskapsflora med uppgifter om alla de gotländska arterna och med utbredningskartor för en stor del av dem.

Värdet av en sådan noggrann inventering är bl a att man vid jämförelse med tidigare uppgifter och vid framtida ominventeringar kan få ett begrepp om förändringar i floran. Vidare är det mycket värdefullt att få bättre kännedom om förekomsterna av hotade och skyddsvärda arter, för att på bästa sätt skydda dessa från fullständig utrotning.

Botaniska föreningen har fått erbjudande om hjälp från Gotlands Naturmuseum och länsstyrelsens naturvårdsenhet. En ledningsgrupp med en representant från vardera av dessa tre organ skall leda arbetet. Som botaniska föreningens representant utsågs på årsmötet Bo Göran Johansson. Gotlands Naturmuseums representant blir Bengt Rosén och länsstyrelsens naturvårdsenhet har utsett Rolf Jacobson att ingå i ledningsgruppen. Dessutom deltar flera personer från föreningen i arbetet. I mån av behov kommer ledningsgruppen att anlita utomstående specialister för vissa uppgifter, till exempel databehandlingen av inventeringsmaterialet. Hjälp med särskilda bestämningsnycklar inventeringsmetodik m m lämnas också av pågående projekt i andra län och av de botaniska institutionerna vid våra universitet och högskolor.

Förberedelser för inventeringsarbetet har redan bedrivits en tid, bl a deltar ett 20-tal personer i en universitetscirkel i botanik i regi av Folkuniversitetet och Gotlands Naturmuseum. Som föreläsare har en rad kända botanister engagerats.

Metodiken är planerad enligt följande:

Ett ekonomiskt kartblad 5 x 5 km utgör en inventeringsruta, floraruta. Inventeraren uppsöker så många olika naturtyper som möjligt i rutan. Alla växter som påträffas noteras. För vissa växter anges i vilka av florarutans tjugofem kvadratkilometerrutor de påträffas. För vissa sällsynta växter anges deras exakta fyndplats. För några växter anges att de skall insamlas för kontroll. För ett fåtal andra anges att de ej får insamlas p g a att de är fridlysta eller sårbara. Dessa uppräknade angivelser framgår av en lista över alla kända gotländska kärlväxter. För att inventeraren inte skall behöva skriva upp alla växtnamn kommer man i stället att kunna pricka av förekomst/icke förekomst på listan. I så stor utsträckning som möjligt anges ståndort (biotop, miljö) samt eventuell hävd enligt vissa givna begrepp.

Denna metod kompletteras med en statistisk undersökning. Ett stort antal provrutor, 10 x 10 m läggs ut på ön. Från dessa rutor noteras alla kärlväxter. Om valet av provrutor sker med statistiskt tillfredsställande metoder kan denna metod upprepas i framtiden och resultatet jämföras med dagens. Dessutom får man en frekvensskattning av arterna, vilket kan användas för en revidering av grupperna "vanliga" och "mindre vanliga" arter.

I genomsnitt läggs fyra sådana provrutor ut per floraruta. Man börjar lämpligen med att inventera dessa och kan förhoppningsvis "kryssa" en hel del av gruppen "vanliga" växtarter. Denna del av inventeringen bör ge en viss garanti för att oansenliga men vanliga arter inte förbises.

Hur lång tid tar det då att inventera en floraruta? Vi räknar med en tidsåtgång av 10-15 fältarbetsdagar, varav 2-3 dagar på våren.

För att inventerarna skall kunna träffas och utbyta erfarenheter och få hjälp med bestämningsproblem m m kommer det att vara "öppet hus" på Naturmuseet en fast kväll i veckan hela inventeringssäsongen. Kom alltså till Naturmuseet torsdagar kl 18.00 fr o m 28/4, ingång från Hästgatan 1 tr. Där kommer någon alltid att vara närvarande för att hjälpa till med botaniska råd. Ett referensherbarium kommer att upprättas där och vi hoppas succesivt kunna ge ut bestämningsnycklar för besvärliga grupper.

Det är ett stort och spännande projekt som nu har startats. För att vi skall klara av att genomföra detta inom rimlig tid krävs att så många gotländska växtvänner som möjligt ställer upp och hjälper till. Känner man sig osäker så här i början, kan man vara flera personer som delar på en ruta. Rutan måste inte slutföras på en säsong.

Fältsäsongen står nu för dörren! Anmäl genast Ditt intresse och ange vilken floraruta Du vill inventera. Anmäl Dig till Bo Göran Johansson, Levde, Vall, 631 93 VISBY. Tel hem 0498-66204, arb. 69545. Eller kom ner en torsdag kväll till Naturmuseet.

BRUCEBO-RESERVATET I FARA?

Vägverkets planer på att anlägga en cykelled från Visby norrut har debatterats livligt i gotlandspressen i vinter. Orsaken till debatten är inte cykelleden i och för sig; det är givetvis välbetänkt att låta de stora skarorna semesterfirare, som har kommit underfund om att cykel är ett idealiskt transportmedel på Gotland, slippa trängas med biltrafiken på landsvägarna. Det kan knappast några gotlänningar motsätta sig.

Vad som upprört sinnena är att planerna innebär att cykelleden skall dras längs stranden tvärs igenom Brucebo-reservatet i stället för runt omkring detsamma.

För icke gotländska läsare skall här nämnas att reservatet är beläget några km norr om Visby mellan Snäckgårdsbaden och Skälsö fiskeläge. Det är sedan länge ett uppskattat strövområde för visbyborna. Inom reservatet ligger fornborgen Bygdeborg på den höga klintbranten, som här inte följer strandkanten, utan löper parallellt med denna ett hundratal meter in i skogen. Vidare finns nedanför Klintbranten ett flertal källkärr som avvattnas i små bäckar till havet. Längst ut ligger Skansudd, en stenig halvö med rikt fågelliv, där tillträdesförbud gäller 15 mars - 31 juli.

Trots sin begränsade storlek -33 hektar -finns inom området åtskilliga för Gotland typiska växtsamhällen. Områdets ovanligt fina geologiska, botaniska och ornitologiska kvaliteter har givetvis en gång legat till grund för avsättningen till naturreservat.

Vägverkets motivering för sträckningen genom reservatet är dels att utbyggnaden där blir billigare än andra alternativa sträckningar, dels att man tror att det skulle bli för jobbigt för cykelturisterna att ta sig upp från stranden till klinten före reservatet.

Samtliga berörda natur- och hembygdsföreningar och en mängd privatpersoner har i insändare i gotlandstidningarna vänt sig mot planerna. Kommunen tvekar ännu; kommunkansliet har tillstyrkt av ekonomiska skäl. Länsstyrelsen har avgörandet i sin hand, därför att reservatsbestämmelserna måste ändras om leden skall få byggas.

I kören av protester har också botaniska föreningen stämt in. Här nedan följer föreningens vädjan till länsstyrelsens styrelse i ärendet.

"Gotlands Botaniska Förening har med stor oro noterat planerna på en cykelled längs stranden genom Bruceboreservatet. Föreningen vädjar till länsstyrelsens styrelse att avvärja detta hot mot ett ovanligt fint och innehållsrikt naturområde genom att avslå en eventuell dispensansökan från vägverket att i strid mot reservatsbestämmelserna få anlägga en sådan cykelled genom reservatet.

Floran inom området är oerhört intressant. Den viktigaste orsaken är att reservatet inom ett begränsat, överskådligt område från hällmarksskogen ovanpå klinten ner till havet innehåller många olika naturtyper, var och en med sina speciella växtbetingelser.

De källkärr, som uppstått mellan rasbranten och havet och som avvattnas genom ett flertal små bäckar, innehåller många av de för de gotländska kärren typiska arterna, såsom sumpnycklar, flugblomster, fjälltätört m fl. I bäckrännorna finns en unik hybrid mellan två arter av källfräne, möjligen en medeltida köksväxt. I skogen mellan kärren och stranden kan man finna minst ett 10-tal orkidéarter.

På stranden, alldeles intill den befintliga promenadstigen, finns ytterligare några orkidéer, bl a honungsblomster, som synes vara vikande och behöver allt det skydd den kan få. Inom strandområdet växer också en sällsynt ärtväxt, luddvedel, med sydöstlig utbredning.

Reservatet är ett uppskattat exkursionsmål för naturintresserade människor, som vill uppleva ett någorlunda orört och ostört område i närheten av Visby med mycket höga botaniska och ornitologiska kvaliteter.

Tjusningen i en sådan naturupplevelse hänger främst samman med att området inte är så lättillgängligt att det översvämmas av besökare, med det hårda slitaget på växttäcket, som med naturnödvändighet blir följden av ett för stort besökarantal. Här kan ännu den som verkligen vill ägna sig åt lite djupare studier av naturen få goda tillfällen till detta. Sådana områden blir tyvärr genom exploateringar allt sällsyntare.

Ändå är det inte svårare att nå området än att cyklande turister, som verkligen är intresserade av botanik och ornitologi och inte bara samlar på unika platser, lätt kan ta sig ner till området till fots från klintkrönet.

En asfalterad cykelväg längs stranden, eventuellt med för turisterna förberedd service av olika slag, anser föreningen vara ett mot reservatsidén helt stridande ingrepp, som med säkerhet kommer att ge oreparabla skador.

Området är attraktivt. Många cyklister kommer säkert att stanna till här och trots reservatsbestämmelserna ägna sig åt vild camping, badning, korvgrillning och andra semesteraktiviteter med den nedtrampning och nedskräpning som tyvärr alltid blir följden. Sådana aktiviteter kommer att bli mycket svåra att övervaka och beivra, även om (förfulande) stängsel och skyltar sättes upp. Störningarna på fågellivet är också en viktig faktor att ta med i bedömningen.

Alla sådana befarade skador och störningar kan undvikas om cykelleden förläggs på redan befintliga vägslingor mellan Lummelundsväg och klintbranten. Ytterligare ett skäl för denna sträckning är att för de flesta cykelturisterna torde den vackra och storslagna utblicken från klintkrönet mot fågelområdet vid Skansudd och Skälsö fiskeläge samt besöket vid den gamla fornborgen vara en större turistisk upplevelse än att cykla längs stranden. Denna upplevelse skulle de gå miste om vid en av vägverket föreslagna förläggningen nedanför klinten.

Gotland Botaniska Förening har med denna skrivelse velat peka på de oersättliga naturvärden som Bruceboreservatet innehåller och den betydelse det har för en "riktig" naturupplevelse samt de risker för den känsliga naturen, som en cykelled längs stranden skulle innebära. Vi vädjar till länsstyrelsen och ledamöterna i dess styrelse att ta avstånd från vägverkets planer på en sådan cykelled och rädda Bruceboreservatet från en, enligt föreningens åsikt, helt onödigt förstörelse."

MÖTEN OCH EXKURSIONER

VÅREN, SOMMAREN OCH HÖSTEN 1983

- Må. 23.5 VÄRVÄXTER på hällmarker och i ängen. Bengt Larsson tar oss med till några olika lokaler. Samling kl 10.00 på Domus P-plats, Visby.
- Ons. 25.5 60 ÅR MED FLORA. Johannes Norrby, välkänd sångare och f d konserthuschef berättar minnen från strövtåg i gotländska blomstermarker och om möten med botanister som Tycho Vestergren, Karl Johansson, E.Th. Fries m fl. Gotlands Naturmuseum kl 19.00. Arr: Naturmuseet och GBF.
- Sö. 19.6 HÖGMOSSEVÄXTER i Vätlings myr. I denna på Gotland ovanliga miljö finns många intressanta växter. Ledare: Ingrid Engqvist. Samling vid Stenkyrka kyrka kl 10.00.
- Sö. 26.6 ÄNGETS VÄXTER. Karl-Erik Pettersson presenterar Källänget i Garda för oss. Samling vid Garda kyrka kl 10.00.
- Sö. 17.7 SÖTVATTENSVÄXTER. Vi hoppas att Paviken kan bjuda på ett och annat i den vägen. Vi samlas vid Västergarps kyrka kl 10.00.
- Sö. 31.7 LUNDVÄXTER. Vi besöker några lövskogsområden. Samling vid Högbrogården i Halla kl 10.00. Ledare: Jörgen Petersson.
- Sö. 21.8 HAVSSTRANDSVÄXTER. Ekstakusten rymmer både sandstränder, klapperstränder och strandängar. Samling vid Djupviks fiskerläge kl 10.00. Ledare: Stellan Hedgren och Gun Ingmansson.
- Sö. 11.9 RUDEKATTVÄXTER. Grustag, vägbankar och soptippar låter kanske inte så spännande, men de är viktiga växtlokaler! Samling vid Domus P-plats kl 10.00. Ledare: Bengt Larsson.
- Ons. 28.9 NULÄGET I FLORAARBETET. Den första inventeringssäsongen är nu till ända? Alla är välkomna att ta del av erfarenheter av och få information om arbetet med Gotlandsfloran! Gotlands Naturmuseum kl 19.00.
- Ti. 18.10 MEDLEMMARNAS BILDKVÄLL. Alla är välkomna med egna bilder! Gotlands Naturmuseum kl 19.00.

Ta med flora och gärna lupp på exkursionerna. Ibland behöver vi hjälpas åt med bestämningarna! Matsäck bör medtagas till utflykterna, däremot ordnar föreningen kaffe, the och enkelt tilltugg till självkostnadspris på inneträffarna.

För att göra det möjligt för fler att delta i arbetet med Gotlandsfloran, kommer föreningen under hösten att anordna en studiecirkel i botanik för nybörjare. Du som är intresserad att vara med, anmäl ditt intresse till Gun Ingmansson, tfn 713 43.

Plattlummer, *Lycopodium complanatum*, Hammars, Norrlanda, 1983.

Foto: Torgny Rosvall.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 3 Torgny Rosvall: Botanisten Gustaf Larsson
- 18 Hjördis Stigell: Växtligheten - viktig i min version av en
gotländsk syntes.
- 20 Cecilia Holmstedt-Kessler och Anton Kessler: Fläckigt nyckelblomster -
flera arter?
- 25 Botaniska föreningens årsmöte 1983.
- 27 Projekt Gotlands Flora.
- 29 Brucebo-reservatet i fara?
- 31 Möten och exkursioner, våren, sommaren och hösten 1983.

VIKTIGT MEDDELANDE!

Korrespondens till föreningen bör i fortsättningen adresseras till:

Gotlands Botaniska Förening
Box 2139
621 02 VISBY

Det underlättar för oss om Du på kuvertet anger om korrespondensen
avser Projekt Gotlands Flora eller RINDI.